

Τοπική Γνώση και Αυτάρκεια για την Αειφορία στα πλαίσια της Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης

Ιωάννα Κάκαλου Dipl.Eng.,MSc

Μέλος Παιδαγωγικής Ομάδας ΚΠΕ

Ioanna_kakalou@sch.gr

ΠΕΡΙΛΗΨΗ Η τοπική γνώση και παράδοση μπορεί να συμβάλει στη διαχείριση του οικοσυστήματος και τη βιώσιμη διαχείριση των πόρων. Η αξιοποίηση της τοπικής γνώσης αποτελεί και σήμερα βασική προϋπόθεση αειφορικής ανάπτυξης. Η ολιστική προσέγγιση στην περιβαλλοντική εκπαίδευση μελετά τη φύση, τον πολιτισμό, την ιστορία και δίνει έμφαση στα τοπικά ζητήματα, ενώ κάθε τοπική κοινότητα καλείται να προσδιορίσει την αειφορία μέσα από τις ανάγκες και ιδιαιτερότητες της και αναπτύξει μεθόδους επίτευξής της. Στα πλαίσια αυτά η Περιβαλλοντική Εκπαίδευση συνδράμει την τοπική κοινωνία προκειμένου να διατηρήσει και αξιοποιήσει την τοπική γνώση για την αειφορική ανάπτυξη και να προκύψει ενισχυμένη ως προς την ευπάθεια.

ΘΕΜΑΤΙΚΗ ΕΝΟΤΗΤΑ: Θεωρία της ΠΕ και της Εκπαίδευσης για το Περιβάλλον και την Αειφορία

ΛΕΞΕΙΣ ΚΛΕΙΔΙΑ: Περιβαλλοντική Εκπαίδευση, Αειφορία, Τοπική Γνώση, Αυτάρκεια

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η Περιβαλλοντική Εκπαίδευση επικεντρώνεται στις περιβαλλοντικές επιπτώσεις που υφίστανται οι κοινωνίες, στις αιτίες και στις συνέπειες, καθώς και στους πιθανούς τρόπους περιορισμού τους και γενικότερα σε θέματα που αφορούν στη φύση και την προστασία της, ενώ από την άλλη η Εκπαίδευση για την Αειφορική Ανάπτυξη εστιάζει στη χρήση φυσικών πόρων και στη σημασία της ανανέωσης και βιωσιμότητας τους (UNESCO 2005).

ΒΙΩΣΙΜΟΤΗΤΑ

Η Βιωσιμότητα είναι ένα πρότυπο παραγωγής το οποίο στοχεύει στο καλύτερο οικονομικό αποτέλεσμα τόσο για τον Άνθρωπο όσο και για το φυσικό περιβάλλον, τόσο στο παρόν όσο και στο αόριστο μέλλον. Η βιωσιμότητα υπονοεί ότι οι φυσικοί πόροι υφίστανται εκμετάλλευση με ρυθμό μικρότερο από αυτόν με τον οποίον ανανεώνονται, διαφορετικά λαμβάνει χώρα περιβαλλοντική υποβάθμιση. Η Αειφορία είναι μια διευρυμένη έννοια, που περιλαμβάνει, εκτός από το φυσικό περιβάλλον και τα θεμελιώδη ζητήματα της φτώχειας, της υγείας, της εξασφάλισης τροφής, της δημοκρατίας, των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και της ειρήνης. Οι αρνητικές περιβαλλοντικές επιπτώσεις θεωρούνται συνέπεια της μη αειφορικής χρήσης των φυσικών πόρων και τονίζεται ότι το «υγιές» περιβάλλον συνιστά απαραίτητα προϋπόθεση για μια σταθερή, υγιή οικονομία μακροπρόθεσμα. Θεωρητικά, το μακροπρόθεσμο αποτέλεσμα της περιβαλλοντικής υποβάθμισης είναι η ανικανότητα του γήινου οικοσυστήματος να υποστηρίξει την ανθρώπινη ζωή.

Σήμερα, η καταστροφή που προκαλεί ο άνθρωπος είναι παγκόσμια και γίνεται με ρυθμούς που δεν έχουν προηγούμενο. Οι μεταφορές, η βιομηχανία και η κατανάλωση ενέργειας αποτελούν πηγές ρύπανσης. Η ενίσχυση των υποδομών και της αστικοποίησης όχι μόνο διαταράσσει, αλλά και καταστρέφει τα οικοσυστήματα. Η χρήση των φυσικών πόρων, η οποία συνεχώς αυξάνεται, απειλεί να τους εξαντλήσει ενώ παράλληλα η απώλεια της βιοποικιλότητας με την καταστροφή των τροπικών δασών, η υπεραλίευση των θαλασσών και οι κλιματικές αλλαγές, επιβαρύνουν τα περιβαλλοντικά συστήματα όπως το νερό, το έδαφος και τον αέρα, σε βαθμό που δεν μπορεί να συνεχίσει. Δεν υπάρχει καμιά αμφιβολία ότι το μοντέλο οικονομικής ανάπτυξης που ακολουθείται παγκόσμια δεν είναι βιώσιμο(UNESCO).

ΤΟΠΙΑΚΕΣ-ΟΙΚΟΛΟΓΙΚΕΣ-ΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΕΣ ΑΞΙΕΣ

Στην εποχή της παγκοσμιοποίησης και της πολιτισμικής ομογενοποίησης και ισοπέδωσης, η ανάγκη της προστασίας της πολιτιστικής κληρονομιάς θεωρείται επιτακτική για τη διατήρηση της πολιτισμικής ποικιλότητας, που μαζί με την βιολογική ποικιλότητα θεωρείται βασικό ζητούμενο για την αειφόρο ανάπτυξη, για αειφόρες κοινωνίες, για την αειφορία του πλανήτη γενικά. Οι πολιτισμοί των ανθρώπινων κοινωνιών απετέλεσαν λύσεις σε προβλήματα επιβίωσης, προσαρμογές του ανθρώπινου είδους σε συγκεκριμένα περιβάλλοντα και στις εξελικτικές αλλαγές τους (UNESCO). Για το λόγο αυτό η αξιοποίηση της τοπικής γνώσης αποτελεί και σήμερα βασική προϋπόθεση αειφορικής ανάπτυξης (Παπαβασιλείου-Καΐλα).

Η ολιστική προσέγγιση στην περιβαλλοντική εκπαίδευση μελετά τη φύση, τον πολιτισμό, την ιστορία και δίνει έμφαση στα τοπικά ζητήματα (Reyes-Garcia,2005). Η τοπική γνώση και παράδοση μπορεί να συμβάλει στη διαχείριση του οικοσυστήματος και τη βιώσιμη διαχείριση των πόρων. Δε σημαίνει πως θα πρέπει να αρνηθούμε την επιστημονική πρόοδο και συνεισφορά της στα θέματα περιβάλλοντος και των τοπικών κοινωνιών –να αρνηθούμε την εποχή μας – επιτρέποντας στην τοπική γνώση να συνδράμει στην βιώσιμη ανάπτυξη των κοινοτήτων και του περιβάλλοντος (Huckle, 2004) καθώς η τοπική γνώση είναι το καταστάλαγμα των εμπειριών της τοπικής παραδοσιακής κοινότητας η οποία επεβίωσε και προσαρμόστηκε στις ιδιαιτερότητες του τοπικού περιβάλλοντος-οικοσυστήματος σεβόμενη αυτό (UNICEF 1993). Κάθε τοπική κοινότητα καλείται να προσδιορίσει την αειφορία μέσα από τις ανάγκες και ιδιαιτερότητες της και αναπτύξει μεθόδους επίτευξης της όπως π.χ. η τοπική βιοποικιλότητα, τα τοπικά προϊόντα, οικοτεχνία, τοπικές μορφές παραγωγής ενέργειας και η σχετική γηγενής γνώση.

Η Ε.Ε. σήμερα στοχεύει στη διαχείριση και στη σύνδεση οικολογικών, τοπιακών και πολιτιστικών αξιών των περιφερειών: Τονίζεται ότι η σωστή λειτουργία των οικολογικών συστημάτων και η προστασία και βελτίωση της πολιτιστικής και φυσικής κληρονομιάς, είναι σημαντικές προϋποθέσεις για τη μακροπρόθεσμη βιώσιμη ανάπτυξη. Η μεγάλη αξία των ευρωπαϊκών αστικών και αγροτικών τοπίων θα πρέπει να προστατευθεί και να αναπτυχθεί με ποιοτικούς όρους. Περιοχές πλούσιες σε φυσικά και πολιτιστικά τοπία μπορεί να χρειαστούν ιδιαίτερη προσοχή, ώστε να κάνουν καλύτερη χρήση αυτών των πόρων . Η τοπική, περιφερειακή και διαπεριφερειακή διαχείριση της πολιτιστικής και φυσικής κληρονομιάς είναι καθοριστικής σημασίας. Μέσω της τοπικής προσέγγισης υποστηρίζεται η προστασία, η αποκατάσταση και η αξιοποίηση της. Είναι επίσης καθοριστικής σημασίας, η

βελτίωση της περιφερειακής και τοπικής ταυτότητας, μέσα από την ενίσχυση της συνειδητοποίησης και της ευθύνης των τοπικών και περιφερειακών κοινοτήτων προς το περιβάλλον, τα τοπία, το πολιτισμό και τις άλλες μοναδικές αξίες τους (Εδαφική Ατζέντα).

Η πολιτιστική κληρονομιά είναι κοινωνικό αγαθό στο οποίο συμμετέχουν όλοι οι πολίτες καθώς διατηρεί την ιστορική του ταυτότητα και εξασφαλίζει την ιστορική συνέχεια. Η εκπαίδευση για την αειφόρο ανάπτυξη μπορεί να συμβάλει καθοριστικά στην προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς για τη διατήρηση της ιστορικής μνήμης και τη βελτίωση του περιβάλλοντος του σύγχρονου ανθρώπου (Karr-Thomas).

Η Περιβαλλοντική Εκπαίδευση για την αειφόρο ανάπτυξη χρησιμοποιεί την τοπική γνώση γύρω από τη χλωρίδα και την πανίδα καθώς και τις αειφόρες γεωργικές πρακτικές. Επίσης καλλιεργεί την υποστήριξη πρακτικών και παραδόσεων, οι οποίες συμβάλλουν στην αειφορία. Παράλληλα αναγνωρίζει και εργάζεται με τις διαφορετικές πολιτιστικές προσεγγίσεις της φύσης, της κοινωνίας και του κόσμου, τις οποίες ούτε αγνοεί ούτε θέλει να καταστρέψει, εσκεμμένα ή όχι, στο όνομα της ανάπτυξης. Τέλος χρησιμοποιεί τοπικά μοντέλα επικοινωνίας, όπως για παράδειγμα τη χρήση και ανάπτυξη των τοπικών γλωσσών, ως φορείς αλληλεπίδρασης και πολιτιστικής ταυτότητας (UNESCO 2005).

ΑΠΟΜΑΚΡΥΝΣΗ & ΕΠΙΣΤΡΟΦΗ ΣΤΗΝ ΤΟΠΙΚΗ ΓΝΩΣΗ

Η εξειδίκευση και η ποικιλομορφία που χαρακτήριζαν την παραγωγή στις υπαίθριες περιοχές εξαλείφθηκαν-π.χ. ένα μικρό ποσοστό από τους σπόρους που διέθεταν οι περιοχές αυτές και ήταν προσαρμοσμένοι στο τοπικό περιβάλλον πριν 100 χρόνια έχει διατηρηθεί σήμερα- από την διαδικασία του σχεδιασμού και της ανάπτυξης της γεωργικής παραγωγής, ενώ άρχισε να επικρατεί μια τυποποίηση στην παραγωγική διαδικασία. Η χρήση του εντατικού μοντέλου παραγωγής που επιβλήθηκε στους παραγωγούς σηματοδότησε την απομάκρυνση από την τοπική γνώση και τα χαρακτηριστικά των περιοχών και μια αποσύνδεση μεταξύ καλλιεργητικών πρακτικών και της τοπικότητας (Morris-Young). Όλα αυτά οδήγησαν στη μαζικοποίηση και παγκοσμιοποίηση της παραγωγής τροφίμων και την επικράτηση μαζικών διατροφικών προϊόντων. Τα τελευταία χρόνια παρατηρείται στροφή προς τα τοπικά –παραδοσιακά (Κίζος- Βακουφάρης)- ιδιότυπα προϊόντα τα οποία θεωρούνται ανώτερης ποιότητας (Cardello) συγκρινόμενα με τα μαζικά και με τα οποία οι καταναλωτές αναπτύσσουν σχέσεις πολιτισμικές, ιδεολογικές ή συμβολικές. Ας σημειωθεί μπορούν να ενισχύσουν και περιοχές λιγότερο ευνοημένες (Van der Ploeg). Τα φυτά ως γιατρικά, καλλυντικά και όχι μόνο αποτελούν κομμάτι της τοπικής γνώσης.

Η βιώσιμη καλλιέργεια λαχανικών, οσπρίων, σιταριού, και φρούτων που μπορούν να ευδοκμήσουν εύκολα σε διάφορες περιοχές και μικρής κλίμακας χωράφια ακολουθώντας και τις παραδοσιακές πρακτικές οι οποίες δεν χρησιμοποιούν λιπάσματα και φυτοφάρμακα κάνουν περιορισμένη χρήση σε νερό, ενέργεια, εξοπλισμό και προκαλούν αμελητέα έως καθόλου εδαφολογική υποβάθμιση και ρύπανση των υδάτων. Η τοπική γνώση συνδράμει τη βιολογική γεωργία (Παπαβασιλείου-Καΐλα) δηλ. την γεωργία μεγάλης κλίμακας που χρησιμοποιεί στο ελάχιστο φυτοφάρμακα και λιπάσματα τα οποία η πρώτη αντικαθιστά με φυτικές

μεθόδους καταπολέμησης των ασθενειών στα φυτά και ενίσχυσης τους. Προέκταση της πρακτικής των βιώσιμων καλλιεργιών είναι και το παράδειγμα των αστικών λαχανόκηπων και το κίνημα EcoVores. Η διατήρηση επιπλέον παραδοσιακών ποικιλιών σπόρων που είναι προσαρμοσμένες στις χαρακτηριστικές συνθήκες κάθε περιοχής υψηλότερης διατροφικής αξίας, συμβάλει στην τροφική αυτάρκεια των τοπικών κοινωνιών.

ΑΥΤΑΡΚΕΙΑ ΓΙΑ ΕΝΙΣΧΥΣΗ ΤΩΝ ΤΟΠΙΚΩΝ ΚΟΙΝΩΝΙΩΝ

Τα παραπάνω αποτελούν μερικά από τα παραδείγματα προκειμένου να επιτευχθεί τροφική αυτάρκεια, αλλά μπορεί να επεκταθεί και σε άλλους τομείς της καθημερινής ζωής ακόμη και αυτού της ενέργειας. Επιπλέον τα τοπικά προϊόντα, ενέργεια κ.τ.λ. θα καταναλώνονται αρχικά στα πλαίσια της τοπικής κοινότητας και στη συνέχεια θα προωθούνται έξω από αυτή για μια αειφορική ανάπτυξη.

Γενικά η παράδοση- τοπική γνώση λειτουργούν υποστηρικτικά τόσο σε επίπεδο τοπικής κοινωνίας όσο και σε επίπεδο νοικοκυριού προκειμένου να επιτευχθεί η μερική αυτάρκεια με αξιοποίηση των διαθέσιμων πόρων. Τα νοικοκυριά των προηγούμενων αιώνων απέβλεπαν στην αυτάρκεια του οίκου και όλο αυτό το απόσταγμα εμπειρίας και γνώσης που μεταδόθηκε στα παραδοσιακά νοικοκυριά και στα πλαίσια της οικοτεχνίας- χαρακτηρίζεται από την αυτάρκεια σε τροφή, ένδυση, ενέργεια, στέγαση και την αρμονική τους σχέση με το οικοσύστημα και την αειφορική διαχείριση.

Η Ε.Ε δίνεται έμφαση στην διασφάλιση της παγκόσμιας ανταγωνιστικότητας των περιφερειών με βάση τις ισχυρές τοπικές οικονομίες: Αποτελεσματικά εργαλεία μπορούν να είναι: βελτίωση των τοπικών οικονομιών μέσω της ανάπτυξης των τοπικών προϊόντων, οικοτεχνίας και αγορών, το επιχειρηματικό περιβάλλοντος, της τοπικά προσανατολισμένης παροχής κατάρτισης, η μερική αυτάρκεια και η δημιουργία συνεκτικών και ισχυρών τοπικών κοινοτήτων. Η διαφοροποίηση της τοπικής οικονομίας μπορεί να μειώσει την ευπάθεια (Εδαφική Συνοχή).

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Προσανατολισμένοι στην μερική αυτάρκεια της τοπικής κοινωνίας και των νοικοκυριών είτε είναι αυτή τροφική, είτε είναι ενεργειακή κ.τ.λ. θα πρέπει να αποχωριστούμε καταναλωτικές πρακτικές, να στραφούμε και στην τοπική γνώση και να απαιτήσουμε μια άλλη οργάνωση τους και πρακτικές. Τα άτομα που ασχολούνται με το περιβάλλον θα πρέπει να επωμιστούν ένα σημαντικό κομμάτι αυτής της οργάνωσης και του σχεδιασμού (Huckle, 2004).

Σε αυτό το διαμορφωμένο πλαίσιο η Περιβαλλοντική Εκπαίδευση είναι ανάγκη να αξιοποιήσει την τοπική γνώση σε όλες τις μορφές για την βελτίωση της ποιότητας του περιβάλλοντος. Επιπλέον η Περιβαλλοντική Εκπαίδευση μαζί με την κοινωνία μπορούν αμοιβαία να συμβάλουν στη διαμόρφωση των συμπεριφορών προσανατολισμένων στην αειφορία μετατοπίζοντας το επίκεντρο της από τη φύση στην κοινωνία στοχεύοντας στην ενημέρωση, στην ευαισθητοποίηση, στην αλλαγή αξιών, στην ανάπτυξη δεξιοτήτων και στην διαμόρφωση κατάλληλης συμπεριφοράς βασισμένα στην τοπική γνώση και προσανατολισμένων στην οικιακή, τοπική και καταπροέκταση εθνική μερική αυτάρκεια.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Cardello A. Food Quality: Relativity, Context and Consumer Expectations, *Food Quality and Preference* vol.6 1995

Goodman D., DuPuis E.M., Knowing food and growing food: beyond the production-consumption debate in the sociology of agriculture, *Sociologia Ruralis*, vol.42 2002

Η Εδαφική Ατζέντα της Ευρωπαϊκής Ένωσης 2020-Εδαφική Συνοχή

Hinrichs C. The practice and politics of food system localization, *Journal of rural studies* vol. 19 2003

Hinrichs C. Embeddedness and local food systems: notes on two types of direct agricultural market, *Journal of rural studies* Vol.16, 2000

Huckle, J. (2004) Critical Realism: a Philosophical Framework for Higher Education for Sustainability Chap. 4. In Corcoran, Peter Blaise, Wals, Arien E.J.(Eds) *Higher Education and the Challenge for Sustainability: Problematics, Promise, and Practice*, 1-6.

Jenkins T. Putting postmodernity into practice: Endogenous development and the role of traditional cultures in the rural development of marginal regions , *Ecological economics* vol.34 2000

Karr, J. R. and Thomas T. (1996) Economics, Ecology, and Environmental Quality. *Ecological Applications* (6): 31-32.

Κίζος Θ., Βακουφάρης Χ., Κουλούρη Μ., Σπιλάνης Ι., Τοπικά Προϊόντα και Βιώσιμη Τοπική Ανάπτυξη σε λιγότερο ευνοημένες περιοχές: τοπικά προϊόντα ιδιοτυπίας Περιφέρειας Β. Αιγαίου

Krippner G., The elusive market: embeddedness and the paradigm of economic sociology, *Theory and Society* vol 30 2001

Morris C., Young C., “Seed to Self” “Treat to Table” “Barley to Beer” and “Womb to Tomb” Discourses of Food Quality and Quality Assurance Schemes in the UK, *Journal of Rural Studies* vol.16 2000

Παπαβασιλείου Β., Καΐλα Μ., Παπαδομαρκάκης Ι., Ματζάνος Δ. Τοπική Γνώση και Αειφόρος Ανάπτυξη

Reyes-Garcia V. Vadez, V. Byron, E. Apaza, L. Leonard W.R., Perez, E. and D.Wilke 2005 Market Economy and the Loss of Folk Knowledge of Plant Uses: Estimates from the Tsimané of the Bolivian Amazon. *Current Anthropology* (46):251-256.

UNESCO (1977) *Διακήρυξη της Τυφλίδας*.

UNESCO (2005) UN Decade of Education for Sustainable Development 2005 -2014, *International Implementation Scheme*, Draft, Παρίσι: UNESCO.

Van der Ploeg J.D. Renting H. Brunori G., Knickel K. Mannion J. Marsden T. de Roest K. Sevilla-Guzman E. Ventura F. Rural Development: From *Practices and Policies towards Theory*, *Sociologia Ruralis*, vol. 40 2000